

22. Часопись Правнича // Петрів М. Українське Правознавство в Україні, країнах Європи та Америки : Матеріали до бібліографії XIX–XX ст.ст. / Михайло Петрів. – Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 2001. – С. 143–158.

23. Часопись Правнича. – 1890. – Ч. 12. – С. 192.

24. Шугуровъ Н. Часопись Правнича / Н. Шугуровъ // Киевская Старина. – 1889. – Т. XXVII. – ноябрь. – С. 475–479.

25. Themis i PHEME. Czasopiśmiennictwo prawnicze w Polsce do 1939 roku / Adam Redzik, Stanisław Milewski. – Warszawa: Iskry, 2011. – 658 s.

УДК 342. 3(045)

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ

IMPLEMENTATION OF PROBLEMS AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE CONTEXT OF THE RULE OF LAW IN UKRAINE

Пильгун Н.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

Роцук М.В.,

*студент III курсу
Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

Стаття присвячена дослідженню складових проблем реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, зокрема поняттю цієї соціально-правової категорії та її природі з погляду філософії права, причинам існування проблем реалізації та захисту таких прав і свобод у контексті функціонування верховенства права як закладного принципу гармонійного співіснування сучасної світової цивілізації.

Ключові слова: права і свободи людини і громадянина, верховенство права, законність, філософія права, реалізація та захист прав і свобод.

Статья посвящена исследованию составляющих проблем реализации и защиты прав и свобод человека и гражданина в Украине, в частности понятию данной социально-правовой категории и ее природе с точки зрения философии права, причинам существования проблем реализации и защиты таких прав и свобод в контексте функционирования верховенства права как основополагающего принципа гармоничного сосуществования современной мировой цивилизации.

Ключевые слова: права и свободы человека и гражданина, верховенство права, законность, философия права, реализация и защита прав и свобод.

The article describes the constituents of the problems of implementation and protection of human rights and freedoms in Ukraine, in particular: the notion that the sociolegal category and its nature from the perspective of philosophy of law, the reasons for the existence of problems of implementation and for the protection of such rights and freedoms in the context of the functioning of the rule of law as a principle of harmonious coexistence of modern civilisation.

Key words: the rights and freedoms of man and citizen, the rule of law, philosophy of law, the legality, implementation and protection of the human rights and freedoms.

Постановка проблеми. Україна є суверенною, правовою, незалежною, демократичною, соціальною державою. Задекларована норма трактується як така, що Україна є державою, де людина, її життя, честь та гідність є найвищою соціальною цінністю, саме таким змістом наповнена Стаття 3 Конституції України. Діяльність держави повинна бути в повній мірі спрямована на забезпечення та реалізацію зазначеного положення, оскільки проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини на початку XXI століття набули, можна стверджувати без перебільшення, світового, глобального значення і вийшли на перше місце у міжнародній системі критеріїв оцінювання рівня розвитку де-

мократії у певній державі та суспільстві на земній кулі [1, с. 28].

Виклад основного матеріалу. Наукове дослідження проблем реалізації прав та свобод людини крізь призму верховенства права є актуальним на сучасному етапі розвитку Української держави, оскільки саме сьогодні, коли людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека проголошені Основним Законом України найвищою соціальною цінністю, реалізація основних прав, свобод, гарантій та інтересів людини і громадянина є пріоритетним завданням держави, а ефективна реалізація зазначеного завдання є можливою тільки через всебічне та повне виконання конституційного прин-

ципу верховенства права, щодо якого сьогодні виникають численні проблеми, які, на жаль, зумовлюють труднощі у реалізації прав людини.

Проблемам реалізації та захисту прав та свобод людини і громадянина, які регламентовані чинним законодавством України, приділяють увагу такі українські вчені: М.І. Козюбра, С.С. Алексєєв, Л.Н. Завадська, А.М. Колодій, Н.М. Оніщенко, В.Ф. Погорілко, М.П. Рабінович, М.І. Хавронюк, А.Ю. Олійник, О.В. Зайчук, С.Д. Гусарєв, О.Д. Тихомиров та інші.

Проблемні питання щодо прав людини і громадянина набувають глобального характеру в тому аспекті, що стосується не тільки їх регламентації, а й реалізації в практичній діяльності. Реалізація прав людини – це складний процес, що включає в себе механізм та форми реалізації права, на основі якого формується мета дослідження, що полягає у виявленні проблемних питань реалізації прав людини крізь призму верховенства права та запропонуванні шляхів їх вирішення в контексті формування правової і соціальної держави та розвитку демократії в Україні.

Механізм реалізації прав людини визначається як діяльність суб'єкта права, зобов'язальної сторони, законотворчого органу, правозастосовного органу та наявні юридичні норми, які регулюють їх діяльність [2, с. 185]. Л. Завадська зазначає, що новий погляд на право як на міру свободи дає можливість зробити висновок, що в цілому механізм правового регулювання як інструмент певним чином повинен бути механізмом забезпечення реалізації права [3, с. 98].

Механізм реалізації прав і свобод людини та громадянина повинен містити такі елементи: гарантії здійснення прав людини, юридичні елементи механізму реалізації (норми, факти, правовідносини), процес фактичного втілення можливості та необхідності у дійсність, умови і фактори такого процесу. Аналізуючи зазначені елементи у динаміці, стає очевидним, що реалізація прав і свобод людини та громадянина, як і будь-яка інша діяльність, характеризується певним процесом. Елементами цього процесу є три стадії: правовий статус, правові відносини, користування конкретними благами [4, с. 352].

Правовий статус визначається як юридично закріплене положення людини і громадянина в суспільстві. Виокремлюють загальний (конституційний), спеціальний та індивідуальний правовий статус. Загальний, порівняно із спеціальним та індивідуальним правовим статусом, є більш стабільний та не так часто змінюється, як інші. Основою загального правового статусу є конституційні права та свободи. Вони мають важливе значення для людини, але не вичерпують усього багатоманіття регулювання правових відносин, які характерні для галузевого, відомчого й індивідуального регулювання, що є спеціальним й індивідуальним правовим статусом людини. [5, с. 131].

Такий динамічний процес переходу нормативної поведінки у фактичну поведінку і називається механізмом реалізації прав людини. Таким чином, це сукупність факторів, які виступають необхідними умовами переведення соціальних благ, що закри-

плєні нормою права, в практичну життєдіяльність конкретної людини. Цей процес завжди передбачає діяльність двох сторін: можливої діяльності самого індивіда, що є носієм суб'єктивного права, та необхідну діяльність зобов'язаного суб'єкта, що повинен виконувати обов'язок або заперечувати його виконання [6, с. 246].

Механізм реалізації прав людини нерозривно пов'язаний із правовою природою прав та свобод людини. В теорії права, політичному житті та юриспруденції існують два погляди на природу прав і свобод людини і громадянина, що певною мірою отримало відображення і в назві міжнародно-правових актів щодо захисту прав людини. Прихильники однієї точки зору стверджують, що існують так звані основні права і свободи людини, які є природними, тобто такими, що надані, притаманні людині з народження, а інші – надбані (делеговані) кожній людині з боку суспільства і держави. Друга точка зору полягає в тому, що всі права надаються (делегуються) кожній людині суспільством і державою і не володіють виключними елементами невідчужуваності [7, с. 7].

Ще однією проблемою у розв'язанні цієї наукової колізії щодо природи прав людини є відсутність повного і вичерпного їх переліку, що, з однієї сторони, об'єктивний, а з іншого – ускладнює процес реалізації людиною і громадянином своїх прав, а суспільству і державі певною мірою не дозволяє створювати ефективні механізми їхнього захисту [8; 9].

Проблем реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні на сьогоднішній день існують і, на жаль, їх доволі багато, що зазвичай відбувається в контексті верховенства права. Тому можна виокремити такі проблеми щодо їх реалізації: низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства; незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності; низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної без винятку особи перед собою і оточенням за процес і результати своєї діяльності; нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування територіальних громад у реальному житті; низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих й групових (кланових) інтересів; відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадського контролю за діяльністю всіх органів державної влади; високий рівень корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні; відсутність прямої обоюдної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством без відповідальності посадових осіб та самих громадян.

Кожна із вищезазначених проблем має свої суб'єктивні та об'єктивні причини походження та

існування. По-перше, низький рівень правової культури і правової свідомості зумовлений декількома чинниками, серед яких слід назвати такі: відсутність правової традиції в суспільстві, яке довгий час не мало своєї державності і власного правового поля у європейському розумінні цього явища. А вже українці протягом багатьох століть жили або за нормами звичаєвого права, яке, до речі, і до цього часу зберігає свою роль у нашому житті, або за правом Російської та Австро-Угорської імперій чи статутами Речі Посполитої або ж Магдебургським правом. Така суміш правових норм у реальній та генетичній свідомості народу, який фактично до 1992 року не мав своєї політико-економічної та територіальної цілісності, призвела до того, що цілі покоління впродовж багатьох років і віків намагалися пристосуватися до різних правових норм, часто-густо нехтуючи ними або ж спотворюючи їх різними шляхами: від невизнання де-факто до введення в оману держави, суспільства та окремих індивідів. Якщо ж до цього додати той факт, що українські можновладці в усі часи і віки, і нині також, самі не виконували або ж підступно спотворювали виконання чинних правових норм і при цьому реально часто-густо не відповідають ні перед собою, ні перед суспільством за такі дії, то наявність названих проблем стає більш обґрунтованою і зрозумілою.

По-друге, незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та методів самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності можна пояснити двома причинами. З одного боку, відсутністю сучасної суспільної системи зовнішнього впливу на виховання людини, спрямованого на розвиток найкращих людських якостей – честі та гідності, оскільки радянська система (дитячий садок, школа, ВНЗ, трудовий колектив, піонерська, комсомольська та партійна організації тощо) знищена; релігійне виховання не розвинуто і багато в чому спотворене та зведене лише до дотримання певних церковних ритуалів без розкриття сутності релігійної віри; моральні і духовні цінності замінені матеріальними; довіра між людиною і владою втрачена. Натомість фактично не створеної нової, сучасної системи такого виховного впливу.

По-третє, низький рівень законності (дотримання правопорядку) у житті суспільства і держави та відсутність безумовної відповідальності кожної без винятку особи як перед собою, так і оточенням за процес і результати своєї діяльності об'єктивно зумовлений, з одного боку, історично ментальними традиціями народу, а з іншого – традиційним намаганням будь-якої влади всіляко обмежувати свободу життєдіяльності та самореалізації людини шляхом встановлення таких механізмів правового регулювання суспільного та особистого життя, що не залишають їй свободи вибору і, під приводом необхідного упорядкування суспільних відносин, заганяють її у «прокрустове ложе» нею ж (владою) створених правил поведінки. Якщо ж до цього додати існування неправого «правапорядку» шляхом створення та

ухвалення неправих законів, вибірково політичну та юридичну відповідальність окремих представників суспільства (в першу чергу – можновладців та їхнього оточення) за вчинені ними правопорушення – причини зазначених проблем стають більш аргументованими і вагомими [10; 11].

Вважаємо, що саме такий підхід до наукового пояснення наявних проблем є засадничим, а решта специфічних чинників їх обґрунтування з погляду реалізації та захисту прав і свобод людини лише поглиблюють їхнє значення.

На підставі вищевикладеного постає нагальне запитання: «Чи існують методи, способи, засоби поступового розв'язання цих проблем?» Відповідь, на наш погляд, однозначна – існують, і вони загальновідомі у світі.

Одним із таких методів є безумовне застосування принципу верховенства права у всіх сферах суспільного життя і державного управління. Такі характерні складові ознаки цього принципу, як гуманізм, справедливність, пропорційність, об'єктивна обґрунтованість та доцільність правового регулювання суспільного життя дають змогу виконати триєдину функцію верховенства права: по-перше, обмежити діяльність державної влади інтересами суспільства та правами і свободами окремої людини; по-друге, застосовувати формальну законність (тобто виконання законів та інших нормативно-правових актів держави), що має гарантувати безпечність і передбачуваність усіх видів і форм суспільних відносин; по-третє, забезпечити верховенство правового закону, а не особи, хоч би ким вона була і хоч би яку посаду обіймала [1, с. 31].

На думку С. Погребняка, невідповідним під час характеристики принципу верховенства права є й наголос на правах людини. Передусім, слід наголосити на тому, що права людини становлять невід'ємну складову права, його *raison d'être* (з фр. – розумна основа); їхнє існування поза правом і без права неможливе так само, як і саме право немислиме без прав людини. Це – явища однієї сутності. Система норм не може претендувати на статус права, якщо вона не гарантує свободу і рівність за допомогою прав людини та громадянина. За інших обставин вести мову про верховенство права безглуздо через відсутність самого права.

Як стверджує С. Головатий, практикою Європейського суду з прав людини доведено існування нерозривного зв'язку між принципом верховенства права та принципом прав людини. Європейська Конвенція з прав людини та практика Європейського суду з прав людини переконливо доводять необхідність прийняти за аксіому ідею невіддільності прав людини від верховенства права: без захищених прав людини не існує верховенства права, а без верховенства права неможливо досягти захищеності прав та основоположних свобод людини. Так само без верховенства права не можна не тільки уявити, а й досягти справжньої демократії.

Саме верховенство права як універсальний феномен формування оптимальної збалансованості сус-

пільних, особистісних і державних відносин надає можливість кожній людині зреалізувати в повному обсязі власні права і свободи [12]. В цьому контексті світове співтовариство накопичило достатній досвід втілення верховенства права в державах із розвинутими правовими системами та демократичними формами і методами державного устрою і правління; є й власний, хоча й невеличкий, український досвід. Треба лише поставити за мету адаптувати ці світові і національні правові цінності до реалій нашого суспільного і державного життя та проявити політичну, корпоративну та індивідуальну волю і стійкість у їх запровадженні, долучивши до цієї важкої та довготривалої роботи весь механізм державної влади і громадянського суспільства України.

Головним обов'язком держави, згідно зі статтею 3 Конституції України, є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Принцип верховенства права означає, що у правовій державі має панувати закон, а не інтереси осіб, у руках яких у певний момент перебуває влада; функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма суб'єктами права на основі

закону. Неухильне дотримання принципів верховенства права та верховенства закону покликане забезпечити права і свободи людини у всіх сферах життя, а зі сторони підвладних – повагу до законів та органів влади [13, с. 34].

В українських реаліях верховенство права – це самостійний правовий механізм, який дістав офіційне юридичне визнання та практичне втілення, і має на меті захист конституційних прав та свобод людини, виходячи насамперед із засад справедливості, моральності, рівності. Цей механізм, окрім інших елементів, включає також Конституцію та закони України, які складають його нормативну частину.

Висновки. Отже, реалізація прав та свобод людини і громадянина можлива в контексті реалізації основного конституційного принципу – верховенства права, який, в свою чергу, є основоположним у правовій державі та означає те, що закон має вищу юридичну силу, і саме він повинен панувати в правовій, соціальній, демократичній та незалежній державі та громадянському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сущенко В.М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні / В.М. Сущенко // НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАУКМА. Том 129. Юридичні науки. – 2012. – № 2. – С. 28–31.
2. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчук. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 185.
3. Завадская Л.Н. Механизм реализации права / Л.Н. Завадская. – М. : Наука, 1992. – С. 98.
4. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К. : Правова єдність, 2008. – С. 352.
5. Недибалюк В.Д. Особливості механізму реалізації права людини на повагу до її гідності / В.д. Недибалюк // Часопис Київського університету Права. – 2012. – № 3. – С. 131–135.
6. Права человека / Под ред. Е.А. Лукашева. – М. : Норма, 1999. – С. 246.
7. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С.С. Алексеев. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 752 с.
8. Фулер Л.Л. Анатомія права / Лон Л. Фулер ; пер. з англ. Н. Комарова. – К. : Сфера, 1999. – 144 с.
9. Харт Х.Л.А. Концепція права / Х.Л.А. Харт ; пер. з англ. Н. Комарова. – К. : Сфера, 1998. – 236 с.
10. Козюбра М.І. Правовий закон : проблема критеріїв / М.І. Козюбра // Вісн. Акад. правових наук України. – 2003. – № 2–3. – С. 83–96.
11. Рикер П. Право і справедливість / П. Рикер ; пер. із фр. – К. : Дух і літера, 2002. – 216 с.
12. Козюбра М.І. Права людини і верховенство права / М.І. Козюбра // Право України. – 2010. – № 2. – С. 24–35.
13. Пильгун Н.В., Рошук М.В. Реалізація принципу верховенства права як необхідна умова побудови правової держави / Н.В. Пильгун, М.В. Рошук // Юридичний вісник: Повітряне і космічне право. – 2012. – № 4. – С. 30–35.